

# PREVARE ODRŽAVAJU SVOJ PORAZNI UČINAK

Prevare su koliko univerzalna pojava među ljudima, toliko i svaka ima svoje posebnosti. One imaju svoje uzroke, uslove nastanka, svoj proces i svoje učinke koji se svode na štete koje se nanose onom nad kim se, faktički protiv koga se sprovode. Ovde govorimo o prevarama uperenim protiv organizacija, za koje se vezuje specifična oznaka: profesionalne prevare.

Pojava prevara je stara, a njihov sistematski tretman je relativna novina. Naime, oduvek se znalo za prevare, a zaštite su bile posebno zaduženje onog ko je njima pogođen. Savremeno doba je doba organizacija, pa je tek sistematsko istraživanje fenomena prevara postalo faktor javne zaštite interesa organizacija.

S obzirom da su posledice po organizacije u kojima i protiv kojih se počinjavaju prevare enormne, javila se i misao odbrane, kao i profesionalna tela koja se posvećuju fenomenu istraživanja prevara i nalaženja načina da se one sprečavaju, otkrivaju i procesuiraju.

Za istraživanje ovog fenomena, ali i za iznalaženje zaštite, ulažu se ogromna sredstva i angažuju se najbriljantniji umovi. Lider u ovom poslu je Asocijacija ovlašćenih istraživača prevara (ACFE – Association of Certified Fraud Examiners), čija glavna svrha je da se kroz istraživanja profesionalnih prevara i zloupotreba javnosti skrene pažnja na pogubne posledice koje nastaju zbog ove pojave.

Na narednim stranama prezentiramo nekoliko najvažnijih nalaza i preporuka iz tog izveštaja za 2014. godinu.

## REZIME

**Ključne reči:** Pronevere, ACFE, Izveštaj naciji, gubici

Asocijacija ovlašćenih istraživača prevara (ACFE) svake dve godine izdaje Izveštaj naciji o svojim nalazima o profesionalnim prevarama i proneverama. Predmet ovog napisa je prezentiranje najznačajnijih stavki iz izveštaja za 2014. Posebno je interesantan zaključak da Srbija, na osnovu tih proračuna, godišnje izgubi oko 2,75 milijarde USD.

## ŠTA JE ACFE?

Pre deceniju i po formirana je Asocijacija ovlašćenih istraživača prevara (ACFE), a njen osnivač dr Džozef Vels (Joseph T. Wells) postavio je koncept i metodologiju za istraživanje šteta i počinio zloupotreba u organizacijama. Prvi izveštaj po ovim istraživanjima, Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse (Izveštaj naciji o profesionalnim prevarama i zloupotrebama), ugledao je svetlost dana 1996. godine. Od tada se ovaj izveštaj redovno pojavljuje svake dve godine.

Ciljevi izveštaja su da se informiše profesionalna i opšta javnost o prirodi, načinima delovanja i teškim posledicama koje izazivaju profesionalne prevare i zloupotrebe.

## PREVARE – DEFINICIJSKI

ACFE objavljuje svoje izveštaje svake druge godine, tako je uradio i u 2014, sa podacima koji su aktuelizovani 2013. godine. Izveštaje koje ACFE publikuje su fundirani na jasnim konceptualnim predstavama o prevarama.

Ključnu reč u izveštaju i centralni naglasak u aktivnostima ACFE čine prevare. U normalnom životu, prevara obuhvata širok spektar činjenja koja vode ka sticanju koristi počinioca i oštećenju žrtve, odnosno prevarenog. U profesionalnom smilu kojeg se ACFE pridržava, pod prevarama se podrazumeva: korišćenje profesije radi sticanja lične koristi ciljanom zloupotrebom ili nelegalnom primenom resursa ili imovine koji pripadaju organizaciji (definicija data u prvom Izveštaju naciji). Počinioci mogu biti zaposleni, menadžeri, korporativni i izvršni organi i vlasnici.

Po definiciji ACFE, aktivnosti prevare imaju ove četiri bitne oznake: prvo, tajno se sprovode; drugo, čine povredu funkcije poverenika u odnosu na organizaciju; treće, čine se radi direktne ili indirektno koristi počinioca; četvrto, koštaju organizaciju, u smislu smanjenja sredstava, prihoda ili rezervi.

Prevare su tajne  
vrežaju funkciju poverenika  
počinilac je nelegalni kotisnik  
organizacija je žrtva

## IZVEŠTAJ ACFE IZ 2014.

Izveštaj naciji o profesionalnim prevarama i zloupotrebama za 2014. godinu zasnovan je na 1482 slučaja prevara prezentiranih od strane certifikovanih istraživača prevara, koji su raspoređeni širom globusa, i obezbeđuju vredne pouke o tome kako se počinjava prevara, kako se otkriva i kako organizacije mogu smanjiti rizike udara od prevaranata. Svetlo na trendove i karakteristike počinioca i organizacija koje su žrtve prevara, kao i šeme po kojima se vrše prevare. Podaci se prezentiraju komparativno, iz godine u godinu, tako da dozvoljavaju faktografsko očitavanje trendova u prevarama. Uniformnost izveštaja je distinktivna karakteristika ovih izveštaja i zdravorazumno je shvatiti da se iz njih zaista očitavaju globalni trendovi.

Karakteristike izveštaja o profesionalnim prevarama su ovako ocrtane:

- sumiranje stavova eksperata o procentu prihoda koje organizacije izgube usled profesionalnih prevara i zloupotreba u godini u kojoj je obavljeno istraživanje;
- kategorizovanje načina na koje se pojavljuju profesionalne prevare i zloupotrebe;
- analiza karakteristika zaposlenih koji su počinioci profesionalnih prevara i zloupotreba;
- ispitivanje karakteristika organizacija koje su žrtve profesionalnih prevara i zloupotreba.

Kao i u svakom prethodno objavljenom izveštaju ACFE, i ovaj je baziran na detaljnim informacijama zloupotreba na slučajevima istraživanim od strane licenciranih istraživača prevara. Svaki novi izveštaj je imao produbljenije i proširenije analize, analitički je bio sve izoštreniji, a zaključcima sve bogatiji. I naravno, svaki novi izveštaj je aktuelizacija sa terena na kome se istražuje.

## Nalazi iz istraživanja

Nalazi do kojeg je ACFE došao proistekli su iz analize slučajeva prevara. U 2014. godini analizirana su 1.483 slučaja profesionalnih prevara i zloupotreba nastalih u više od 100 zemalja. Glavni nalazi su u Izveštaju ovako definisani:

- Istraživanja su pokazala da organizacije gube tipično 5 % godišnje od svog ukupnog prihoda usled prevara koje počinjavaju menadžeri i zaposleni. Ako se uzme da globalni društveni proizvod 2013 iznosio 75,592 hiljada milijardi US gubici zbog profesionalnih zloupotreba i prevara iznose 3,7 hiljada milijardi US.
- Prosečan gubitak usled prevara ocenjen je na 145.000 USD, 22 % slučajeva proizvode gubitke od najmanje 1 milion USD.
- Prosečno vreme koje protekne od momenta počinjavanja do otkrića analiziranih slučajeva iznosi 18 meseci.
- Profesionalne prevare se mogu klasifikovati kao prisvajanje imovine, korupcija i prevare u finansijskim izveštajima. Najčešće je u pitanju nelegalno prisvajanje imovine, koje nastaje u 85 % slučajeva koji su istraživani, ali su najjeftiniji, izazivajući prosečnu štetu od 130.000 USD. Prevare u finansijskim izveštajima iznose svega 9 %, ali one izazivaju najveće finansijske štete, sa prosečnim iznosom od 1 milion USD. Šeme korupcije su u sredini u pogledu učestalosti (37 % slučajeva), sa prosečnim iznosom od 200.000 USD.
- Mnogi slučajevi su takvi da uključuju više prevara, oko 30 % prevarantskih šema u analiziranim slučajevima uključuju dve ili više od tri primarne forme profesionalnih prevara.
- Napojnica je konstantno najčešći metod koji se otkriva. Preko 40 % svih slučajeva koji su otkriveni u ovim prevarama je dva puta učestaliji nego uz primenu ostalih metoda. Skoro polovina ovih slučajeva vezano je za zaposlene.
- Najefektniji metod otkrivanja prevara u organizacijama su vrući telefoni, a organizacije koje imaju uspostavljene ove linije imaju manje šteta za 41 %, dok prevaru otkrivaju 50 % brže od proseka.

Prevare  
nelegalno prisajanje  
korupcije  
izveštajne prevare

- Manje organizacije i dalje prate disproporcionalno veliki gubici usled profesionalnih prevara. Istovremeno, posebni rizici od prevara se mogu identifikovati za male organizacije, a koji su tipične za velike kompanije.
- Bankarske i finansijske organizacije, državni i javni sektor, kao i prerađivačka industrija nastavljaju da budu mesta odakle se izveštavaju najveći brojevi slučajeva prevara. S druge strane, ekstraktivna industrija, trgovina nekretninama i industrija energenata imaju najveće prosečne gubitke po slučaju.
- Prisustvo antiprevarnih kontrola je povezano sa smanjenjem gubitaka i skraćanjem vremena u kojem se prevare počinjavaju. Primetno je da organizacije koje imaju instalirane sisteme odbrane od prevara trpe i manje i kraće, za razliku od onih koje nemaju ove sisteme: kod njih je evidentna i veća šteta i duže dejstvovanje počinilaca.
- Što je viši hijerarhijski nivo na kom su locirani počinioци, to su teže posledice prevara. Vlasnici/menadžeri su počinioци prevara u 19 % slučajeva, ali su prosečne štete 500.000 USD. Za razliku od toga, zaposleni su počinili 42 % šteta ali su uzrokovali prosečnu štetu u iznosu od 75.000 USD. Menadžeri srednjeg reda su počinioци prevara u oko 36 % slučajeva, a njihova prosečna vrednost šteta je 130.000 USD.
- Dosluh je faktor koji pomaže u dezavuisanju internih kontrola usmerenih na sprečavanje i otkrivanje prevara, omogućujući im krađu većih iznosa. Prosečna šteta od prevara koja dolazi u pojedinačnim poduhvatima prevara je 80.000 USD, dok u slučaju dosluha te štete rastu dramatično. U slučaju da su dvojica u dosluhu, šteta raste na 200.000 USD, tamo gde je trojka štete su registrovane na prosečnom nivou od 355.000 USD, a kad je uključeno četvoro i više, štete su iznad 500.000 USD.
- 77 % prevara učinjeno je, prema analizama, u jednom od sedam departmana: knjigovodstvo, operativa, prodaja, viši menadžment, usluge kupcima, nabavka i finansije.
- Da bi povratili novac, žrtvama treba vremena, a ponekad ga nikad ne povrate. 58 % organizacija-žrtava nije nikad povratilo novac izgubljen zbog prevara, a samo njih 14 % je obeštećeno u celosti.

### **Zaključci i preporuke**

Uopštavanje nalaza iz analize slučajeva prevara i zloupotreba logički vodi odgovarajućim preporukama i korisnim savetima za zaštitu od profesionalnih zloupotreba i prevara. Ovo su ti zaključci i preporuke:

Nije dovoljno saznanje prevara. Treba imati mehanizam sprečavanja, otkrivanja i procesiranja.

- Profesionalne prevare su univerzalni problem širom globusa. Postoje samo tanašne razlike u metodama u regionalno počinjenim prevarama, kao i u metodama kojima organizacije nastoje da sprečavaju i otkrivaju prevare. Ovo samo potcrtava prirodu i sveprisutnost pretnji od prevara za svaku organizaciju širom globusa.
- Što duže traje prevara, to su veće štete. Pasivnim metodama detekcije (priznanje, dojava vlasti, eksterna revizija i slučajnost) potrebno je više vremena pre nego što se o prevari organizacije izjasne. To znači da su štete veće. Proaktivne metode detekcije: linije za dojavu, procedure pregleda koje vrši menadžment, interna revizija i mehanizmi nadgledanja zaposlenih, od vitalnog su značaja da se prevara ranije otkrije i spreče veći gubici.
- Male organizacije su naročito izložene prevarama jer nemaju odgovarajuću zaštitu i kontrolu. Što su slabije kontrole, to su veći rizici.
- Resursi koji su namenjeni zaštitama od prevara i kontrolama u malim organizacijama su limitirani, neke mere kao što su politika protiv prevara, formalne menadžerske procedure provera i podučavanje personala u borbi protiv prevara, mogu doneti značajne rezultate a da ne koštaju značajno.
- Eksterna revizija se angažuje od strane velikog broja organizacija, ali su oni na spisku najmanje korisnih sredstava u borbi protiv prevara. Kao sredstvo kojim su otkrivene prevare ona se javlja samo u 3 % slučajeva, dok je slučajno otkriveno 7 % prevara. Iako se može smatrati da eksterna revizija jeste faktor u smanjenju prevara i vremenskom presecanju prevara, ova smanjenja su među najmanjima u analiziranim slučajevima. Najzad, iako se nezavisna revizija drži za vitalni faktor upravljanja u organizacijama, nalazi ove studije ukazuju da im se ne sme pridati značaj primarnog sredstva u borbi protiv prevara.
- Mnoge značajne efektivne kontrole kao sredstvo prevencije od prevara ne uzimaju se u razmatranje kod veoma značajnog broja organizacija. Recimo, proaktivna nadgledanja i analiziranje podataka su korišćena samo u 35 % slučajeva kod analiziranih organizacija–žrtava. Istraživanja su ukazala da aktiviranje ovih kontrola ima veze sa 60 % manjim štetama i 50 % kraćim trajanjem prevara.
- Ogromna većina profesionalnih prevara čine prve počinioce, samo 5 % počinilaca se javilo kao ponovljeni počinilac. 82 % se nikada ranije nije našlo u registru počinioća prevara, odnosno nisu ranije bili procesirani ili kažnjavani.

Bolje razumevanje prevara - više šansi za uspeh protiv njih.

- Većina prevaranata radi za poslodavca godinama pre nego što krene u počinjavanje prevara. Razmatranje istorije pojedinaca ne donosi ništa značajno, odnosno mnogu su efektivnija aktivna kontrola, razumevanje faktora rizika i upozoravajućih znakova prevara.
- Većina prevaranata iskazuje određene crte koje mogu biti znaci upozorenja njihovog kriminala. To su: životni standard i ponašanja koja ne podržavaju njegovi legalni prihodi, održavanje neobičnih veza sa klijentima. U 92 % analizirana slučaja identifikovana je pre nastanka prevare bar jedna crvena lampica upozorenja. Menadžeri, zaposleni, revizori i drugi moraju imati trening za prepoznavanje crvenih lampica koje upozoravaju na mogućnost nastanka prevara. Kombinovano sa drugim indikatorima, ovo može biti značajno upozorenje za nastanak prevare.

## VREDI ŠTITITI SE OD PREVARA

Prevare i zloupotrebe su urođene ljudskoj prirodi, one nastaju na pogodnom tlu. To znači da je klica prevaranta u svakom od nas, a da li će isključiti zavisi od okolnosti. Pogledajte tvrdnju globalnog prvaka u istraživanju prevara:

*„Svi lažu. Baš svaki, Mi to činimo iz dva osnovna razloga: da obezbedimo nagradu ili da izbegnemo kaznu (ili u kombinaciji ovih razloga). Laž nije endemijska ljudska pojava, ali vrlo rano naučimo da lažemo. Prevare je laž sa specijalnim uvrtanjem – čini se sa ciljem da bi se od nevine žrtve uzeli novci ili imovina.“*

J. Wells, Fraud Fighter, my Fables and Foibles

Prema oceni istraživača prevara, čiji su izveštaji bili osnov za zaključke u Izveštaju za 2014. godinu, organizacije prosečno zbog prevara izgube oko 5% svojih prihoda. To je procena, niko ne tvrdi da je baš toliko, u mnogim sredinama je mnogo više.

Na globalnom nivou u 2013. godini, godišnji bruto društveni proizvod je iznosio preko 73,77 hiljada milijardi USD. Ako je 5 % nestalo zbog zloupotreba, to znači da je od globalnog bruto društvenog proizvoda nelegalno otišlo 3,7 hiljada milijardi dolara. Ogromna šteta!

Ako tu logiku razmišljanja primenimo na uslove SAD, dobijamo da se godišnje proizvede vrednost od 16,678 hiljada milijardi, a da se nelegalno prisvoje oko 834 milijarde USD.

Bruto društveni proizvod EU je nešto iznad bruto društvenog proizvoda SAD, što znači da zaposleni u njenim organizacijama interno opljačkaju oko 900 milijardi USD.

EU godišnje pretrpi šteta od oko 900 milijardi na ime prevara.

Republika Srbija je u 2013. imala bruto domaći proizvod u iznosu od 45,5 milijarde USD, pa ako je u profesionalnim prevarama i zloupotreba na nivou ocenjenog procenta, to znači da ima gubitke od oko 2,275 milijardi USD. Pitanje koje sledi je: Koliko se o ovome uopšte misli? Ovo je veoma, veoma značajna suma koja bi mogla biti značajno smanjena, što bi za budžet države koja grca u dugovima bila veoma značajna stavka. Srbija je pod merama opšte štednje, što znači pritiscima da se odrekne mnogih pokrića potreba, a evo izvora koji bi dobrodošao. Naravno, da bi se deo ovih odliva sprečio potrebno je investirati u istraživanje, uvesti sistem zaštite od prevara i zloupotreba i finansirati tela koja bi na tome radila.

Po logici prevara Srbija godišnje izgubi 2,7 milijardi USD

## LITERATURA

1. ACFE, Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, 1996.
2. ACFE, Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, 2014.
3. Wells, J.: Occupational Fraud and Abuse, Obsidian publishing company, Austin, 1997.
4. Wells, J.: Fraud Fighter, My Fables and Foibles, Wiley, NY, 2011.

## FRAUD KEEPS UP SUMMARY

**Key words:** Fraud, ACFE, Report to the Nation, losses

Every two year the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) issues a Report to the Nation about its findings regarding fraud and embezzlement. The most important findings from The 20014 Report are presented in this essay. It's particularly interesting that according to this report Serbia loses around 2,75 billion USD on an annual basis.